

La identitat sexogenèrica¹

Revista Catalana de Psicoanàlisi, Vol. XXXVI/1

Marta Areny²
Barcelona

En les darreres dècades, la identitat sexual diversa rebat el binarisme imperant. Els canvis legals, mèdics i educatius són tan importants que forcen replantejaments i reflexions tant per part de la societat com de les concepcions teòriques psicoanalítiques.

L'autora fa palès el sacseig constant que aquestes noves conductes i plantejaments fan a l'individu i al grup social en general, fa un breu resum de les aportacions de la psicoanàlisi sobre sexe i gènere i fa esment de la responsabilitat que el psicoanalista ha de tenir tant per eixamplar l'escolta com per

1. Una primera versió d'aquest treball va ser presentada a l'acte inaugural del curs 2018-2019 de la SEP.

2. Psicòloga clínica, psicoanalista (SEP-IPA). E-mail: martareny@copc.cat

ajudar que els pacients -i la societat en general- puguin comprendre més enllà de la simptomatologia.

Paraules clau: identitat de gènere, identitat sexual, psicosexualitat, transsexualitat

La sexualitat entesa en la seva dimensió més àmplia d'amor i afectivitat, corporalitat, descobriment i recerca de plaer és el que ens mobilitza a establir la relació amb els altres per comunicar-nos. Ens acompanya tota la vida, la sentim, la vivim però sovint no resulta fàcil parlar-ne.

Pere Folch

Introducció

El tema de la identitat sexogenèrica planteja d'entrada una identitat sexual diversa enfront de la identitat binària, amb tots els matisos que hi ha en una posició i en l'altra. No és fàcil entrar-hi perquè toca aspectes de sexualitat i, malgrat els més de cent anys que fa que Freud va tractar de fer-la menys enigmàtica, la sexualitat manté àrees ombrívoles i complexes. També toca aspectes de la identitat del ser, amb tot el que suposa de poder contactar amb un mateix i sentir-se connectat amb el món circumdant.

D'altra banda, podem interpretar l'augment actual d'interès per la identitat sexogenèrica com l'expressió de les transformacions socials actuals i de l'eco que fa en els individus d'aquesta societat. No és fàcil tampoc situar-nos en els canvis que estem vivint perquè porten tant ímpetu com velocitat, i crec que no tants pensaments i reflexió com caldria. L'augment de casuística és tan important en les darreres dècades que és fàcil caure en la temptació de pensar si no s'està parlant d'una altra cosa com ara el «trasllat» de la revolució social a les identitats, amb la qual cosa es transformen els límits de la biologia.

Com a psicoanalistes ens interessa comprendre aquests canvis, tant en l'àmbit social com individual, malgrat que encara no tenim una experiència prou àmplia en aquests casos en les nostres consultes de psicoanàlisi i psicoteràpia.

Giovanna Ambrosio (2009) diu que com que hi ha assistència mèdica i departaments hospitalaris públics amb suports psicològics per ajudar a fer la reassignació de sexe, sembla que ha augmentat la demanda pública d'atenció psicològica/mèdica per part de transsexuals, i que aquest fet podria ser una de les principals raons per les quals no vénen a les nostres consultes.

Una altra raó del perquè no vénen a la consulta, la deduïm del que tan diàfanament ens diu Soraya, transsexual amb reassignació feta: «com que la ment no es pot operar, optes per reassignar un sexe que vagi a favor del que penses» (Sicklers & Santini, *Documental Mala-Mala*, 2014).

És important que els psicoanalistes debatem aquest tema perquè les circumstàncies i esdeveniments socials van molt per davant del que, en aquests moments, tenim la sensació de poder abastar. Algunes veus crítiques diuen que els psicoanalistes anem darrere dels canvis, i és cert. És més: hem d'anar al darrere. La teoria psicoanalítica necessita un temps de desplegament de la transferència per poder entendre el que està succeint tant individualment com socialment.

¿De quina manera ens està afectant el dia a dia la vivència-convivència d'aquest moviment o canvi i quin sentit li donem des de la psicoanàlisi?

Voldria fer breu resum de la visió psicoanalítica que, sense voler ser ni completa ni exhaustiva, vol marcar els punts més bàsics sobre els quals s'apuntalen la majoria d'investigadors, i un acostament a la qüestió que posa de relleu els canvis socials que estan directament relacionats amb la identitat sexogenèrica i que influeixen directament i indirecta en la nostra visió social de la transsexualitat i del transgènere i ens interpel·len com a individus d'una manera més intensa.

Conceptes psicoanalítics

Com sabem, des de l'inici, en una societat de començaments del segle XX, Freud va fer una ruptura amb la sexologia del segle XIX en separar la sexualitat de la seva relació bioanatòmica i genital per estudiar la seva representació subjectiva i social. Per tant, la psicoanàlisi s'ocupa de la psicosexualitat, que, tot i estar directament lligada al cos, la seva satisfacció s'explica per la fantasia, la qual determina el seu objecte sexual i la seva activitat sexual. Per això, no es parla de sexe sinó de pulsio, de libido, de fantasia. Tampoc no es parla de gènere, tot i que el concepte es podria veure implícit quan Freud (1905) diu que hi ha tres parells d'oposats: actiu/passiu, fàl·lic/castrat, masculí/femení, i diu que aquest darrer parell «és el més difícil de pensar, tant que fins i tot és rebel al pensament».

Per a Freud (1925), l'anatomia era el destí. Suposava que els instints i l'ego estan impulsats per la presència o l'absència de penis. Hi havia també la suposició del principi de plaer que garantia que la tensió de la pulsio buscava alleujament a través de la descàrrega en la presència de l'objecte. Considerava que l'ésser humà parteix d'una bisexualitat (en part, lligada a l'anatomia biològica) i manté fins al final aquesta concepció. A «Anàlisi terminable i interminable» (1937) diu que la bisexualitat influeix tant en la identitat sexual com l'elecció d'objecte i remarca que la fluïdesa pròpia de la bisexualitat és distintiva dels processos identificatius.

Molts successors directes de Freud abandonen la idea de bisexualitat en favor d'una identitat sexual unívoca, que es considera innata. Klein (1928) proposa un concepte de bisexualitat més psicològic basant-se en els processos d'identificació primerenca amb els dos sexes, representats pel pare i per la mare.

El terme de gènere el va introduir Money (1955), endocrinòleg infantil i sexòleg. Robert Stoller, psicoanalista (1968), va forjar amb ell el terme «identitat nuclear de gènere» i d'aquesta manera integra el terme de gènere en la reflexió psicoanalítica. Stoller va proposar la distinció entre *identitat de sexe*, pels trets fisiològics, i *identitat de gènere* per la construcció social basada en les diferències sexuals.

A partir d'aquí es comença a parlar de la separació sexe/gènere entenent sexe com a biològic i gènere com a sociocultural.

Entre les aportacions psicoanalítiques fonamentals que sorgeixen més endavant, destacaria la de Laplanche (1987), que rescata la primitiva teoria freudiana i diu que el que Freud i altres psicoanalistes consideren el nucli de l'inconscient -castració i complex d'Èdip- ha de ser qüestionat perquè no són originaris de l'inconscient, sinó formes que el nen absorbeix simbòlicament a través dels relats dels adults. També qüestiona la introducció del terme *gènere* en psicoanàlisi. Segons ell, admetre'l «seria pactar amb els qui voldrien treure importància al pensament freudià o paradoxalment, seria més aviat un mitjà per reafirmar allò sexual». D'altra banda, modifica la idea central que Person i Ovesey (1974) havien introduït sobre el gènere: que precedia el sexe i l'organitzava. Segons Laplanche, el gènere precedeix el sexe, però considera que és aquest últim qui organitza el gènere. El gènere, diu, no és sexual des del començament, sinó que és construït socialment, i aquesta sexualitat penetra a través dels missatges parentals *preconscients* i *conscients*. També considera que el llenguatge social és un *missatge d'assignació de gènere*.

André Green (1973) emfatitza, al seu torn, la importància de la impregnació parental en la sexualitat dels seus fills, atès que el pare o la mare es troben atrapats ells mateixos en un conflicte pel que fa a la bisexualitat psíquica. Green suggereix que l'homòleg o complement de la bisexualitat psíquica -manifesta o latent- és la fantasia de gènere neutre: ni masculí ni femení, i dominat pel narcisisme primari absolut. Segons Green, aquest objectiu no s'assoleix mai del tot, llevat potser a través d'un comportament suïcida. Associa així la bisexualitat amb la diferència entre sexes. Diu que afirmar la bisexualitat real significa rebutjar la diferència sexual en tant que aquesta última implica la manca de l'altre sexe.

També Joyce McDougall (1978) deixa empremta amb la seva visió de la relació sexe/gènere. Té una mirada diferent sobre les diverses expressions de la sexualitat (on deien majoritàriament *perversions*, ella diu neosexualitats) i considera que originàriament la sexualitat ja és traumàtica perquè al

començament de la vida, la trobada amb el cos de la mare dóna lloc a múltiples conflictes psíquics que deriven del xoc entre impulsos interns i exigències de la realitat externa. La noció de l'altre com a objecte o com a quelcom separat del *self* només s'aconsegueix representar a partir d'inevitables frustracions que sofreix el nen i que originen emocions com la ràbia i una manera primitiva de depressió que afecta tot lactant. Per tant, diu, no és sorprenent que ens trobem, en els analitzats, múltiples traces del que ella anomena *neosexualitat arcaica*, una marca en la qual és difícil diferenciar amor i odi. La tensió que emana d'aquesta dicotomia està destinada a ser un dels bastiments vitals de totes les expressions de la sexualitat i de l'amor en el futur. A partir dels seus casos d'anàlisi, creu que la transsexualitat és el desig de ser com volen els pares i, en conseqüència, fan coincidir el seu sexe anatòmic amb la seva certesa de pertànyer psíquicament al sexe oposat, tot això amb el propòsit d'existir com a subjecte sexual davant dels ulls de la mare o dels pares. «No es neix nen o nena, s'aconsegueix ser l'un o l'altre només si s'és autoritzat pel discurs parental», dirà. D'aquesta manera, per tenir accés a una vida sexual i amorosa, molts subjectes tracten de fer coincidir amb l'inconscient parental les terrorífiques teories arcaiques -pregenitals o bisexuals-, i es veuen obligats a inventar formes que permetin que les angoixes de castració i aniquilament, d'identitat sexual confusa, de buit i de mort interna, puguin convertir-se en jocs erotitzats. A diferència de Limentani (1977), que deia que els adults bisexuals presentaven angoixa en els contactes homosexuals i heterosexuals, i tan aviat com estaven en un, havien d'anar ràpidament a l'altre per dissipar l'ansietat, McDougall entenia que la majoria de pacients bisexuals que havia analitzat havien tingut en la infància absències o mort d'un dels progenitors.

Moltes aportacions valuoses entorn de la relació entre gènere i sexe les seguim trobant en el panorama psicoanalític, algunes amb idees més tancades que les primeres teories, però moltes altres amb una escolta oberta i alerta. Per exemple, en ocasió de la celebració dels 150 anys del naixement de Freud, el Comitè de Publicacions de la IPA publicà un recull de treballs sobre «Identitat, Gènere i Sexualitat». Es van confrontar nous conceptes que sovint entraven en contradicció amb els antics, i l'obertura a diferents visions teòriques es va fer evident. Peter Fonagy (2006), que n'és un dels editors, remarca que en la majoria de les aportacions psicoanalítiques que es poden seguir en aquest recull, la sexualitat diversa és acceptada com a normal i es veu limitada només per la imaginació humana. No obstant, com qualsevol altra activitat humana, diu, la sexualitat serveix per a múltiples funcions i és el servei al qual es posa la sexualitat el que indicarà patologia o inadaptació. Parlar de normalitat i de perversió és ja una dimensió inadequada que hauria de ser substituïda per la nostra comprensió psicoanalítica del grau en què un determinat tipus d'activitat sexual serveix diferents funcions del plaer eròtic.

El mateix Comitè de la IPA publicà, al cap de tres anys, un altre llibre on es recullen treballs presentats al congrés que la Cowap va organitzar a Catània

el 2006, a més d'altres treballs clínics i teòrics sobre transvestisme i transsexualisme.

Ambrosio (2009), en la presentació d'aquest llibre, diu que el pacient transgènere ens confronta de manera més violenta que altres pacients amb una situació en què la fantasia, sovint en fase de manipulació del propi cos, és la protagonista de l'escena, i fa una reflexió sobre la dificultat de la neutralitat de l'escolta psicoanalítica: ser neutral significa una capacitat d'escoltar totes les parts dels nostres pacients. Entès com un consentiment tàcit, ¿no podria la neutralitat passar a ser una actitud submissa, ambigua i que no protegís gaire el pacient home/dona?, es pregunta.

Argentieri diu que la transsexualitat és una qüestió a la qual nosaltres, com a psicoanalistes, hem de restablir el seu propi espai teòric i clínic autònom per tal de treure-la de la confusió i xantatge de tot tipus de conformisme ideològic. Di Ceglie la considera un tema *arriscat* en què els analistes hem de navegar entre «l'espasa» de posar atenció només en el funcionament de la ment i «la paret» d'una realitat que només és corporal.

Quant al treball analític amb pacients que estiguin fent la reassignació corporal, s'obre el dubte de si l'únic que es pot fer és mantenir una àrea narcisista omnipotent destructiva. Cal preguntar-nos fins a quin punt el moment dramàtic, si arriba, de mentalitzar la irreversibilitat de la cirurgia per la qual s'ha optat, pot activar una crisi important.

A. Lemma, amb Rosine J. Perelberg, editen el 2018 articles entorn de la bisexualitat amb els quals es vol oferir, precisament, una discussió de la subjectivitat d'allò bisexual, perquè com evidència el moviment transgènere actual, està cada cop més en desafiament amb el binarisme. És interessant i controvertida l'aportació de Kohon que ofereix un marc conceptual per examinar la confusió existent entre gènere i sexualitat en la literatura psicoanalítica contemporània. Defensa la «divisió i precarietat de la subjectivitat humana» i suggereix que la teoria *queer* ha dessexualitzat la identitat.

És obvi que el tema de la identitat sexual ha despertat molt interès, no podria ser d'una altra manera i cal que seguim en el camí de la investigació, de l'anàlisi i de la reflexió, perquè se'ns fa evident la necessitat d'ampliar la mirada psicoanalítica procurant no lligar-nos a concepcions clàssiques, que ens deixarien sense pensament davant les confusions i les dificultats de dialogar amb algunes ideologies actuals.

Més enllà del propi interès professional i investigador, l'impacte social de les anomenades «noves sexualitats», o LGTBI, empeny la comunitat psicoanalítica a no deixar de plantejar-s'ho de manera molt oberta i seriosa.

Aspectes socials

Efectivament, en aquestes darreres dècades en què els canvis han estat tan importants en el moviment sexogenèric i en què la societat també ha fet una evolució ràpida en les maneres de viure, la teoria psicoanalítica sent una pressió per revisar-se a si mateixa. La manera com la sexualitat transgènere qüestiona la noció d'identitat sexual ens obre nous interrogants i ens fa pensar que estem davant d'una clínica diferent.

D'una banda, socialment ha canviat la configuració de la feminitat-masculinitat en els seus rols i ideals. De l'altra, hi ha una configuració múltiple de situacions familiars: família reconstituïda, família amb custòdia compartida amb nens petits, monoparentalitat per opció, família nuclear, família homoparental i família adoptiva, entre altres. També, per descomptat, les diverses opcions que permeten les noves tècniques reproductives: fertilització assistida, donació d'òvuls i d'esperma, maternitat subrogada, allargament de l'edat de procreació...

Paral·lelament, la societat ha anat canviant la manera de viure aspectes personals com la intimitat i la sexualitat. Hi ha un gir molt gran: d'una banda, l'espai privat que abans era restringit ara és exhibit; de l'altra, la sexualitat, que abans era íntima i prohibida en alguns aspectes, ara és oberta i sovint banalitzada.

Com diu Zygmunt Bauman (2003), hi ha una necessitat de consumisme en tants àmbits, que parlem de modernitat líquida, metafòricament, per parlar dels canvis continus i la poca solidesa del que vivim. Si abans teníem una societat rígida, ara estariem a l'altre extrem: una societat totalment flexible, mal·leable. Tot és possible en una postmodernitat líquida, que s'escapa, on res no té valor i canvia constantment. Les assumpcions de les limitacions es fan molt difícils, o no es fan, perquè preval la idea de poder tenir o ser-ho tot.

Ens trobem també que, a través dels mitjans de comunicació, arriba una allau de notícies relacionades amb el transgenerisme i la transsexualitat, així com també ha augmentat l'expressió d'aquestes sensibilitats en les arts escèniques, el cinema, la literatura i la dansa. Tot i que potser no són moltes en nombre, els mitjans se'n fan un gran ressò i nosaltres rebem i escoltem la informació que desprenen des de l'estranyesa d'allò que ens és nou i diferent. Aquestes informacions ens ajuden a ser conscients del canvi social en què vivim, informacions que provenen, algunes, dels àmbits legislatius o mèdics; també notícies de persones que aporten un relat social amb el qual el subjecte es pot fàcilment identificar i, per descomptat, hi ha el món de l'art -cinema, teatre, literatura, documentals, espectacles...-, que acosta de manera clara i directa la situació individual i social. Al mateix temps, se'ns mostra també el rebuig que, desafortunadament, part de la societat manifesta en contra, amb actituds homòfobes i transfòbiques.

Per exemple, dins el camp legislatiu se'ns fa coneixedors, a través dels mitjans de comunicació, que les persones transsexuals tenen dret a canvi de nom al DNI sense un diagnòstic mèdic, tal com «s'havia exigint fins fa molt poc»; que els nens ja poden també fer canvi de gènere; que el Departament d'Ensenyament crea nous protocols centrats en l'atenció al menor transgènere a l'aula i que, per tant, els nostres menors s'eduquen amb aquests nous paràmetres de diversitat sexual. Això, sens dubte, crea un impacte inicial i un canvi de visió en el futur de les expressions sexuals dins la societat.

A través dels mitjans televisius, veiem cada cop més documentals on infants i adolescents parlen del seu desig de canviar de sexe. La presentació dels casos està contemplada només atenent aspectes superficials o fenomenològics. Darrerament, nois en procés de reassignació exposen diàriament els seus canvis físics a internet, i s'han fet famosos. Fa pocs dies, aquest mes de juny del 2019, ens sorprenia que en les notícies d'una televisió estatal s'informava, com una notícia més, precisament de l'èxit d'un «youtuber trans». Se l'entrevistava, a ell i a la seva família, com a guanyador del major nombre de visites al seu canal durant la seva transformació i reassignació sexual. No es pot negar que això impacta i influeix individualment i socialment, més enllà de mostrar només la part superficial del canvi sexual obviant el saccseig intern que deu representar el procés. Els *m'agrada*, compensen el patiment? El neutralitzen? La invasió de la intimitat o l'anul·lació d'intimitat està a l'ordre del dia.

Sembla força generalitzat, escoltant els nois *trans* dels documentals esmentats i llegint les històries clíniques d'alguns pacients, que no volen tornar a fer referència al seu passat (de l'altre sexe), de manera que si la psicoanàlisi treballa amb les empremtes de la infància i aquestes ens marquen el camí de la vida d'adult, ens trobem amb una dificultat davant d'aquestes persones que no volen recordar res de la seva infància relacionada amb el temps quan encara pertanyien a un sexe diferent del que han triat. D'altra banda, el canvi de sexe comporta perills vitals. Com analitzem l'atac al propi cos? Arrisquen la salut per tal de poder sentir-se dins d'un cos que representa les seves emocions, però, sovint, ¿no poden estar representant les protestes cap als seus progenitors o la seva rebel·lia cap al seu cercle social al qual els ha estat difícil sentir-se integrats, per exemple?

Ens arriben també notícies de situacions lamentables de suïcidis de nois/noies després de les operacions de canvi de sexe. També de suïcidis per no poder accedir a aquesta operació quirúrgica. I socialment ens impacta i fa que ens ho qüestionem més com un problema viu i en transformació dins de la nostra societat.

Sorprèn com massa professionals mèdics i psicològics especialitzats en l'atenció a persones *trans*, atenen només la demanda manifesta, i aconsellen donar bloquejadors hormonals als adolescents que se senten amb ambigüitat. D'aquesta manera, volen que se'ls retardi l'arribada de les característiques

sexuals secundàries mentre prenen una decisió. Aconsellen que, per fer el canvi de gènere i amb hormones, és bo fer-ho al més aviat possible, perquè així no els costarà tant. Alhora adverteixen els pares en general, a través de publicacions i col·loquis, que estiguin molt atents si observen necessitats de canvi de gènere en els seus fills per poder atendre'ls de seguida «en allò concret». No per ajudar a comprendre què els passa, sinó per actuar ràpid i que no pateixin amb el dubte.

Des de la psicologia que estudia el desenvolupament del nen i des de la psicoanàlisi que observa el món intern, sabem que un nen de 2-3 anys i més gran, tot jugant elabora. Quan juga a ser nen o nena podria estar elaborant la pèrdua del sexe complementari, per exemple. Podria estar fantasiejant. De cara als latents, és important conservar el concepte de fantasia. Si s'actua la fantasia, hi ha un efecte destructiu. Quan no hi ha espai ni per al joc ni per a la fantasia durant la infància i la latència, estan abocats a confondre-ho fàcilment. Per a l'adolescent, que viu per naturalesa una batalla de dubtes i inseguretats, no seria la teràpia hormonal el que, com a psicoanalistes, veuríem millor per esperar que decideixi, sinó que necessitaria ajuda per a la comprensió d'aquests conflictes i indecisions.

Socialment tenen molta transcendència les construccions intel·lectuals de persones valorades en el panorama cultural actual: són referents i puntals ideològics del moviment transgenèric. Alguns parlen, entre altres coses, dels beneficis de la teràpia hormonal. Altres són activadors del moviment que, en principi, era d'orgull gai i que en les darreres manifestacions internacionals ja va junt amb la defensa col·lectiva de drets socials bàsics. També hi ha persones públiques concretes, com per exemple Conchita Wurst, cantant austríaca que té dues identitats a la seva pàgina web, amb biografies diferents per a cada personalitat. Wurst publica que el seu canvi té a veure amb una reacció contra el menyspreu i les burles que va patir d'adolescent a l'escola, de manera que dona un significat de «defensa» a la identitat transgènere; d'altra banda, aquesta explicació invita al dubte de si, en el seu cas, el canvi de gènere és precisament només una reacció defensiva davant la realitat social que patia.

Una altra figura social és la de les *Drag-queens*. En principi, la seva finalitat era entretenir però en la seva representació queden novament velats o ignorats els impulsos intrapsíquics que mouen una persona a interpretar aquest rol. Actualment algunes *Drag-queens* inviten els nens per explicar-los contes. Als EUA, «*The Drag Queen Story Hour*» és una pràctica molt estesa i aquí ja comencen a ser conegudes: a través de la narració de contes i de la dramatització del personatge, el que es vol és transmetre als nens la normalització de LGTBI i la neutralitat dels gèneres -el que des d'una comprensió intrapsíquica podríem entendre com a ambigüitat i/o negació de la diferència de gènere. Aquest any 2019, un nen d'11 anys -que als 9 i 10 ja va desfilar per Nova York com a *Drag-queen* amb el nom de «*Deimonds is amazing*»- s'ha imposat a les xarxes socials i ha intervingut a la setmana de

la moda de Nova York. A més, ha escrit un llibre per explicar la seva experiència i així poder inspirar altres nens, segons diu. Els mitjans de comunicació valoren moltíssim que els seus pares sempre li hagin donat suport, i les crítiques que reben de persones i professionals que alerten sobre el que podria ser abús infantil, les rebutgen dient que parlen des de l'enveja, ja que creuen que «aquesta *Drag-queen* d'11 anys està destinada a ser la millor de totes i que ha vingut a canviar el món». Com creiem que rep aquest nen el pas a la realitat de les seves fantasies? Com influeix en el món dels altres nens que el veuran com un heroi aclamat en els mitjans? La seducció erotitzada i sexual hi és present i ens remet amb facilitat a les reflexions de Ferenczi (1932) en el seu article sobre la «confusió de llengües». Els nens poden voler actuar a partir de la seva fantasia, però són els adults -pares i societat- els que donen el valor de joc o de realitat a les seves actuacions.

La literatura, el cinema i els documentals ens acosten moltes realitats que viuen amagades o que malviuen dins la incomprensió social, però també dins de la confusió i malestar de cada individu particular. Des de la història real de la primera persona que va fer reassignació de sexe i que va morir a la cinquena operació aproximadament als anys 20 del segle passat -que va ser portada al cinema amb el títol de *The Danish Girl*- fins a *Les Argonauts* (2015), que narra la relació d'una parella *queer*, passant per documentals i pel·lícules com *Todo sobre mi madre*, *Tomboy*, *Mala*, *Paris is burning*, *Marsha P. Johson*, *Boys don't cry*, *Girl*, *Butterfly*, per citar alguns exemples, ens permeten seguir els pensaments i patiments actuals, patològics o no, que es respiren dins la societat. Això és un moviment ràpid, veloç diríem. És un canvi social? És un canvi de l'individu que ha canviat en aquesta nova societat líquida de persones molt individualitzades i/o soles?, d'infàncies amb mancances?, de latències col·lapsades?

Mirada psicoanalítica

Poder analitzar el món intern de les persones transgènere sense encotillar-nos en teories tancades, ha de facilitar-nos més elements per comprendre què hi ha darrere del malestar i el patiment. De moment són pocs els psicoanalistes que tenen experiència suficient amb transsexuals. Com deia Ambrosio (2009), no arriben a la consulta perquè, com que tenen a l'abast més atenció mèdica, no es plantegen res més que la demanda manifesta; s'actua ràpidament i no es tracta d'esbrinar què motiva o angunieja realment la persona que demana el tractament per canviar de sexe. La rapidesa en la intervenció ajuda a imaginar que un cop canviat el sexe, l'angoixa és morta. Una visita al psicoanalista comportaria introspecció, reflexió i temps d'anàlisi...

El més habitual és que hi acudeixin un cop passada la intervenció quirúrgica, sovint molts més anys després. Uns moments en què el contacte emocional amb l'amputació que han fet pot ser excessivament dolorós; normalment la demanda que es fa al cap dels anys mai no és per esbrinar per què van optar pel canvi de sexe, sinó que és per altres símptomes que a priori no s'hi

relacionen, perquè es viuen de manera dissociada. Aquí voldria citar un interessantíssim cas de psicoanàlisi, publicat per D. Quinodoz (1998), on precisament el pacient hi acut per altres símptomes, però on l'excel·lent treball de l'analista permet comprendre les ansietats del pacient que el van dur al canvi de sexe i el dolor d'aquest en connectar amb la castració que ja feia anys que s'havia practicat.

La impossibilitat d'accedir a casos propis o de col·legues propers m'ha dut a escollir-ne tres de publicats per mostrar tres aspectes diferents que, al meu entendre, es diferencien de manera notòria en el substrat psíquic: un nen amb dificultats d'identificació-diferenciació (GID) (Coates, 2006), un transvestit i un transsexual (Argentieri, 2009).

Per descomptat, per més que els casos s'englobin dins d'etiquetes, mai no podem generalitzar perquè cada individu té el seu propi món intern i les seves circumstàncies personals, però crec que aquests tres exemples ajuden a pensar com abordar casos similars en la consulta i entendre millor les dificultats que té l'individu mateix, la seva família i l'entorn social proper per interpretar-ho. També les dificultats en què ens trobem nosaltres per ajudar-los.

Colin, nen amb dificultats d'identificació-diferenciació (GID)

Un nen de tres anys, Colin, amb contínues fantasies de canvi de gènere, només vol vestir-se de nena, jugar amb nines, posar-se joies de la mare i maquillar-se. S'odia com a nen, vol ser una nena i està convençut que de gran ho serà. Odia els seus companys nens i té una actitud poc infantil a l'escola, molt inhibit amb els nens i cada cop de manera més exagerada.

En la història es recull que la mare havia estat separada de la seva mare quan va néixer un germà molt malaltís. La diferència de gènere a casa seva la va viure de manera molt conflictiva perquè a aquest germà se li va permetre tot i a ella se li va exigir més i/o es va sentir menysvalorada.

Quan el seu fill, Colin, tenia 2 anys, va interrompre un embaràs voluntàriament a causa d'una alteració cromosòmica. Era una nena. Durant setmanes abans de la decisió final d'avortament, la mare va fantasiejar amb fer-li vestits, posar-li nom (el d'una persona molt significativa per a ella), somiava només en la nena i va descuidar i menystenir l'atenció de Colin. Després de l'avortament, va quedar amb molta ansietat i en un important estat depressiu sense que pogués associar-ho al dol. Una setmana més tard de l'avortament, es va iniciar el *cross gender* del nen i les conductes *diferents*. Simulava, jugant, ser una nena, i la mare, que tractava de sobreposar-se a la nova situació i volia tornar a prestar-li atenció, al cap d'unes setmanes llargues d'abstracció i forçada a ocupar-se del nen per l'absència del seu marit durant una setmana, li va fer un munt de fotos vestit així, de manera que li va suggerir la idea que d'aquella manera la mare sí que podia estar per ell. Podem pensar, diu S. Coates, que en la imitació de ser una nena, a partir

d'aleshores, intentava reparar la depressió de la mare reemplaçant la nena perduda.

Després de dos anys de teràpia, va desaparèixer el desig del *cross gender* i va poder representar la seva experiència simbòlicament, verbal i no verbal, amb uns dibuixos on plasmava que s'havia anihilat ell mateix per transformar-se en un altre que volia ser. En els dibuixos de Colin, S. Coates aprecia clarament l'ansietat de castració representada en termes de por a l'anihilació. El dolor i la ràbia fan que el nen escenifiqui imatges primitives de menjar-se la mare. El més sorprenent és que la representació i la fantasia de la incorporació física de la mare li va permetre fusionar-se amb ella i destruir-la com un fet individual de separació, mentre que simultàniament eliminava l'experiència afectiva de ser presumiblement dolent. Colin, com també els passa a altres nens, en un intent d'apuntalar la depressió de la mare, va sacrificar la seva pròpia autonomia i autenticitat.

Amb aquest cas es veu clar com n'és de necessari no aturar-se en els aspectes fenomenològics, sinó explorar el món intern i les seves fantasies inconscients per tal d'accedir a les vicissituds dels processos d'identificació, com diu Eulàlia Torras de Beà (2009), i és un exemple de com no es pot donar per fet que un *cross gender* i el desig de ser nena sigui el preludi del transvestisme en l'adolescència o en la vida adulta, sinó tot el contrari: haver pogut analitzar les ansietats internes del cas (que he resumit amb la part central que m'interessava mostrar aquí) alliberen el nen de les dictadures de les exigències paternes que ell ha mal interpretat.

Claudio/Claudette: transvestisme

Claudio és un home corpulent de 43 anys. Va anar a la consulta per la gran insistència de la seva dona, amb qui portava 8 anys casat. En el seu temps lliure li agradava vestir-se exactament com una criada, de dalt a baix. Des de feia un temps també usava sostenidors i calces sota l'uniforme.

Vestit d'aquesta manera, li agradava fer totes les tasques domèstiques. La seva esposa havia tolerat les seves peculiaritats durant molt de temps, però recentment s'havia rebel·lat perquè Claudio volia fer-li l'amor vestit d'aquesta manera.

En la història familiar, el seu pare «sempre» havia estat malalt amb una «depressió atípica»... Argentieri suposava que el pare de C era un psicòtic que no s'havia tractat correctament i s'havia tornat crònic. D'altra banda, la seva mare era molt freda, i ni els avis ni els sacerdots de l'escola on va estar escolaritzat no havien estat mai afectuosos. L'única relació càlida que va tenir va ser als 18 anys, amb una minyona més gran que ell, que el va iniciar a les relacions sexuals. «Va ser un bell secret.» La dona era molt dolça; el va vestir amb la seva pròpia roba de treball i després van fer l'amor.

A través de les sessions va sentir-se més valent per expressar el seu desig i va deixar d'assistir-hi, després de trobar un grup d'homes per internet que es reunien vestits de dona i jugaven a ser-ho, amb erotisme, durant una estona. Argentieri ho entén com un símptoma egosintònic; per a ell no era cap problema. El conflicte era completament exterior: era la seva dona qui l'havia obligat a fer la consulta. Ell no podia renunciar a la seva disfressa perquè era l'única àrea en la qual trobava possessió, emocions i tendresa. El transvestisme, com diu Ambrosio, correspondria a una etapa més desenvolupada dels processos de separació-individuació, sensible al joc i a la il·lusió.

Segons Argentieri, Claudio se sentia masculí, però s'havia vist obligat a fugir de la identificació amb un pare malalt i malmès. Havia hagut de recórrer a una identificació femenina resignificada a posteriori per la relació mirall sensual i emocional amb la minyona. A Claudio li va faltar l'experiència fisiològica del narcisisme primitiu i de ser vist com bell/perfecte per una mare, molt abans dels seus problemes de definició de gènere sexual. Per a Argentieri, el transvestisme és la solució patològica inofensiva del complex edípic que evoca reconèixer la diferència entre homes i dones.

Leo/Letizia. Pacient transsexual

Leo/Letizia (27 anys) fa una consulta per insistència del seu metge, perquè té una insaciable obsessió per desenvolupar la musculatura amb esteroides, i amb gimnàstica diària excessiva.

Va anar a consultar el psicoanalista sense saber per què, ja que l'únic que li preocupava era que no li sortia pèl a la cara i que tampoc no tenia prou musculatura. Sempre s'ha sentit molt sola i perduda. La tragèdia més gran va arribar amb la menstruació, quan es va veure forçada a acceptar que era una dona. Des d'aquell moment va decidir que volia fer canvi de sexe i finalment ho va aconseguir en un centre públic. Amb molt de sacrifici, perquè va haver-hi moltes complicacions de les operacions, que li van comportar un dolor físic extrem, desil·lusions i una ira intensa.

La mala relació que va explicar que havia tingut sempre amb la mare, es va solucionar una mica quan aquesta la va acompanyar durant l'operació a l'hospital per fer el canvi de sexe. (Curiosament en l'única cosa que la mare l'ajuda és a deixar de ser dona.)

Ni tan sols es masturbava perquè no li agradaven el seus genitals, ni mantenia relacions sexuals, tot i que tenia una parella amb una intensa i profunda relació, que també era noia per reassignació de sexe. Precisament es van conèixer al grup de teràpia que les preparava per a l'operació quirúrgica. Leo/Letizia s'havia fet la mastectomia i s'havia extirpat els ovaris i l'úter, però no es volia posar penis perquè no ho considerava important.

Conscientment, com observa Argentieri, s'havia convertit en un home i inconscientment havia hagut de destrossar la part femenina que mai no va poder integrar (probablement les relacions amb la mare hi devien tenir molt a veure).

La seva pseudomasculinitat hauria servit, de manera imitativa, per mantenir a distància l'amenaça d'ansietat persecutòria: tenia els aspectes dolents interns concretats en el cos. El seu projecte sembla que, més que ser un home, era destruir els òrgans femenins: les parts femenines internes. L'erotització queda per a la sensualitat pregenital, imitativa, de sensorialitat superficial. El resultat de pseudoidentitat femenina dóna plaer sobretot per l'alegria i el plaer dels homes, ja que això proporciona una imatge segons la qual és amant i amada.

Veiem que el pensament transsexual està lligat a la concreció del cos i que no és sensible al joc de la «il·lusió» de ser de l'altre sexe que pot tenir un transvestit com Claudio, per exemple. L'obstinació de buscar la solució en l'àmbit biològic és el símptoma de la manca d'accés al símbol, que està arrelat en l'àrea presimbòlica de la separació completa entre el *self* i el no *self*.

Segons Argentieri, el transvestit i el transsexual tenen similituds; tots dos expressen el seu dret a ser reconeguts d'acord amb la seva pròpia imatge interna. Tots dos fan una reclamació i tenen l'esperança d'arribar a una solució impossible. Ambdós mostren un complex creuament de problemes identitaris i sexuals en els àmbits edípic i preedípic. I cap dels dos, afegeixo, no va a consultar la seva sexualitat de manera manifesta, com la majoria de pacients transgènere.

Paraules finals

Els moviments actuals sobre la identitat sexogenèrica sembla que estan molt relacionats amb el canvi social i amb com els individus hi reaccionen. El canvi que socialment es rep d'una manera oberta i amb plantejaments seriosos, tant legals com mèdics, acadèmics, escolars, laborals i socials en general, provoca replantejaments individuals no només per poder acollir amb naturalitat les pluralitats en l'expressió sexual, sinó també perquè en alguns sectors -d'edat i/o socioculturals- se sent com una opció a escollir més que no pas com un desig.

En aquests canvis i atencions a la decisió d'orientació sexual, cal dedicar una cura especial a la infància, perquè en alguns aspectes està molt poc atesa. Intrapsíquicament, la *quasi* «desaparició» del temps de la latència (accés fàcil a la pornografia, bombardeig d'imatges d'intimitat sexual, poc respecte i menysvaloració de la seva intimitat...), que és l'etapa on es construeixen les estructures per fer un pas cap a la psicosexualitat, els aboca a confondre fantasia i realitat. Així com a començament i fins ben avançat el segle xx el sexe estava inhibit, semblaria que ara el que s'amaga és l'afecte, i això porta indefectiblement a canvis i conflictes individuals i socials.

Si bé com a psicoanalistes constatem que no rebem consultes per qüestions de sexe ni d'orientació sexual, sí que les rebem pel patiment que el tipus de sexualitat pot fer viure internament. L'obertura de pensament de l'analista és molt important per no negar el que inconscientment ens està demanant el pacient. La nostra escolta lliure de preconcepcions facilita que el pacient expressi les traces que porta impreses en el seu inconscient. Però també hem d'escoltar amb cura el que s'amaga sota el que diu, perquè sovint el pacient transgènere està lligat o esclavitzat a un dictat intern on triomfa la sensualitat per sobre de la sexualitat. Allò que escull pot representar més una pèrdua de forma que no pas una forma nova i, per tant, una nova identitat sexual. Cal posar atenció a atendre més la ment que no pas el cos, que és on ells/elles posen la concreció. És important ajudar al contacte amb el món intern i a l'angoixa existencial que, sovint, crec, és qui presideix el conflicte de la identitat sexogenèrica. De tota manera, els pacients transgènere que acudeixen a la consulta perquè s'adonen del seu malestar, són menys freqüents perquè sovint estan marcats per una dominació narcisista que no els permet admetre la necessitat. Si hi acudeixen, doncs, estan ja en un moment que fa més fàcil l'*insight* i per tant, menys dissociat.

Les darreres aportacions d'alguns intel·lectuals com Miquel Missé i Gerard Coll-Planas, sociòlegs i activistes de la identitat sexogenèrica, sense abandonar la idea de neutralitat de gènere, advoquen per la no-reassignació. Crec que aquests líders intel·lectuals i els seus seguidors han evolucionat cap a una capacitat de simbolització molt més elevada, que els permet fer constructes mentals de canvis de gènere sense concretar-ho en el cos (ni agredir-lo). Hem d'esperar a veure i entendre com evoluciona aquesta concepció de gènere i de sexualitat que vol seguir lluitant contra el binarisme. Haurem d'anar comprenent si és un reflex de protesta social global (voler trencar límits), si és l'expressió de cada cop més personalitats narcisistes augmentades pels canvis d'hàbits socials amb desatencions i solituds en la seva infància, si els pares amb la seva sexualitat poc o gens analitzada projecten i/o s'espanten davant les manifestacions dels seus fills, o estem en un camí d'exploració d'aspectes interns psíquics que no havien estat contemplats fins ara.

Enrique Gracián, matemàtic i divulgador científic, escrivia sobre la biografia del matemàtic Alan Turing -que havia ajudat els britànics a guanyar la guerra desxifrant uns enigmes complicadíssims- i deia que, com a premi, el van forçar a acceptar un agressiu tractament per deixar de ser homosexual i va acabar suïcidant-se. D'aquesta manera, deia Gracián, Anglaterra va agrair-li a Alan Turing la seva enorme contribució a guanyar la Segona Guerra mundial. Tant de bo la societat evolucionés de manera que no menystingués, ni marginés, ni, per descomptat, agredís les persones per la seva tendència sexual. Des de la psicoanàlisi hem de seguir avançant per contribuir a la comprensió del món intern de cada persona, en les seves diferents expressions personals i sexuals, i d'aquesta manera ajudar a rebaixar l'angoixa de les

persones que se senten confuses i atrapades en el patiment. I també a la societat en general, ajudar-la perquè visqui respectant les diferències. Però hem d'estar atents a no deixar d'estar alerta perquè els pacients es compreguin en les seves defenses psíquiques i no desviïn el patiment psíquic cap a solucions defensives encobridores d'aquest malestar o patiment. Vivim uns moments en què qüestionar o voler reflexionar sobre la identitat transgènere es viu com un fet antiquat, i això podria frenar que les nostres veus com a psicoanalistes no s'alcessin més sovint per defensar els drets que tot individu hauria de tenir d'accedir a la comprensió dels obstacles psíquics que encadenen les seves possibilitats d'una millor harmonia emocional i sexual. És veritat que la clínica actual ens demana una escolta diferent, però no per això menys responsable: cal no perdre de vista els paranys que el mateix individu es posa per no accedir a les àrees més conflictives. I per això, com ja va dir Freud, qualsevol repressió no solucionada de l'analista correspon a un punt cec en la seva percepció analítica.

RESUMEN

En las últimas décadas la identidad sexual diversa rebate el binarismo imperante. Los cambios legales, médicos y educativos son tan importantes que obligan a replanteamientos y reflexiones tanto de la sociedad como de las concepciones teóricas psicoanalíticas.

La autora hace patente el zarandeo constante que estas nuevas conductas y planteamientos hacen al individuo y al grupo social en general, presenta un breve resumen de las aportaciones del psicoanálisis sobre sexo y género, y alerta de la responsabilidad que el psicoanalista tiene tanto para ampliar la escucha como para ayudar a que los pacientes -y la sociedad en general- puedan comprender más allá de la sintomatología.

Palabras clave: identidad de género, identidad sexual, psicosexualidad, transexualidad

SUMMARY

In recent decades the diversity in sexual identities has challenged the prevailing binary thinking. The legal, medical and educational changes are so important that they force a rethinking of and reflecting on both society and theoretical psychoanalytic conceptions.

The author makes it clear that the constant trickle of these new behaviours and approaches impregnates the individual and the social group in general. She briefly summarizes the contributions of psychoanalysis to sex and gender, and warns of the psychoanalyst's responsibility to both broaden his/her way of listening to patients as well as to help patients and society in general to understand what lies beyond symptoms.

Key words: gender identity, sexual identity, psychosexuality, trans-sexuality

BIBLIOGRAFIA

- AMBROSIO, G. (ed.) (2009). Introduction. In *Transvestism, Transsexualism in the psychoanalytic dimension*. Londres, Karnac Books
- ARGENTIERI, S. (2009). Transvestism, transsexualism, transgender: identifications and imitation. In (G. Ambrosio, ed.) *Transvestism, Transsexualism in the psychoanalytic dimension*. Londres, Karnac Books
- BAUMAN, Z. (2003). *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Londres, Blackwell Publishers
- (2004). *Modernidad líquida*. Buenos Aires, Ed. Fondo de Cultura Económica
- COATES, S. (2006). Identity, gender and sexuality. In (Peter Fonagy *et al.*, eds.) *Controversies in Psychoanalysis*. Londres, Routledge
- FERENCZI, S. (1932). *Confusión de Lenguas*. Conferència pronunciada en el XII Congrés Internacional de Psicoanàlisi, celebrat a Wiesbaden el setembre de 1932. Títol original: *Las pasiones de los adultos y su influencia sobre el desarrollo del carácter y de la sexualidad del niño*
- FONAGY, P. *et al.* (2009). *Identity, gender and sexuality*. Londres, Karnac
- FREUD, S. (1905). Tres ensayos de teoría sexual. *Obras completas*, vol. VII. Buenos Aires, Amorrortu, 1976
- (1925). Algunas consecuencias psíquicas de la diferencia anatómica de los sexos. *Obras completas*, vol. XIX. Buenos Aires, Amorrortu, 1978
- (1937). Análisis terminable e interminable. *Obras completas*, vol. XXIII. Buenos Aires, Amorrortu, 1976
- GRACIÁN, E. www.enriquegracian.com
- GREEN, A. (1973). Le genre neutre. In *Bisexualité et la différence des sexes. Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 7. París, Gallimard
- (1983). *Narcissisme de vie. Narcissisme de mort*. París, Minuit
- (1997). *Las cadenas del Eros*. Buenos Aires, Amorrortu
- KLEIN, M. (1928). Estadios tempranos del conflicto edípico. *Obras completas*, vol. I. Buenos Aires, Paidós, 1975
- LAPLANCHE, J. (1987). *Nuevos fundamentos para el psicoanálisis. La seducción originaria*. Buenos Aires, Amorrortu
- (2003). Le genre, le sexe, le sexual. In *Libres cahiers pour la psychanalyse. Études sur la théorie de la séduction*. París, In Press Editions
- LIMENTANI, A. (1977). *The differential diagnosis of homosexuality*. Londres, The British Psychological Society
- McDOUGALL, J. (1978). *Alegato por una cierta normalidad*. Buenos Aires, Paidós, 1993
- (1998). *Las mil y una caras de Eros*. Buenos Aires, Paidós
- MISSE, M. & COLL-PLANAS, G. (2011). *El genero desordenado*. Barcelona, Ed. Egales
- MONEY, J. (1955). Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenocorticism: Psychologic findings. *Bulletin of the Johns Hopkins Hospital*, 96
- NELSON, M. (2015). *The Argonauts*. N. York, Graywolf Press
- PERELBERG, R.J. *et al.* (2018). *Psychic Bisexuality. A British-French Dialogue*. Londres & N.York, Routledge, Ed. Alessandra Lemma

- PERSON, E. & OVESEY, L. (1974). The Transsexual Syndrome in Males. II. Secondary Transsexualism. *Amer. J. Psychotherapy*, 28 (2), p. 174-193
- QUINODOZ, D. (1998). A fe/male transsexual patient in psychoanalysis. *Int. J. Psychoanal.*, 79, p. 95-111
- SICKLERS, D. & SANTINI, A. (2014). Documental *Mala Mala*, Puerto Rico
- STOLLER, R. (1968). *Sex and gender*. N. York, Science House
- TORRAS de BEÀ, E. (2009). Atypical gender identity development: on biological and psychological factors. Discussion of Domenico Di Ceglie's paper. In (G. Ambrosio, ed.) *Transvestism, Transsexualism in the psychoanalytic dimension*. Londres, Karnac Books

Vídeos i pel·lícules

- Boys don't cry* (1999). Dir. Kimberly Peirce
- Butterfly* (2018). Dir. Anthony Byrne
- Conchitawurst.com
- Girl* (2018). Dir. Lukas Dhont
- Paris is Burning* (1990). Dir. Jennie Livingston
- The Danish girl* (2015). Dir. Tom Hooper
- The Death and life of Marsha* (1992). P. Johnson
- Todo sobre mi madre* (1999). Dir. Pedro Almodóvar.
- Tomboy* (2011). Dir. Céline Sciamma
- Trànsit, menors transsexuals* de TV3. <https://www.ccma.cat/tv3/alacarta/30-minuts/transit-menors-transsexuals/video/5594046/>
- <https://www.vogue.es/moda/news/articulos/desmond-napoles-drag-queen-nino/33168>
- <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47203976>